

Prva kazališna zgrada u Hrvatskoj i njezina suvremena rekonstrukcija

Suša, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:281044>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Iva Suša

**PRVA KAZALIŠNA
ZGRADA U HRVATSKOJ I
NJEZINA SUVREMENA
REKONSTRUKCIJA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

Iva Suša

**PRVA KAZALIŠNA
ZGRADA U HRVATSKOJ I
NJEZINA SUVREMENA
REKONSTRUKCIJA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Viktorija Franić
Tomić

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	4
2. kazalište.....	4
	Vitruvijevo
3. Izgradnja i prvotni izgled hvarskoga kazališta.....	5
4. Rekonstrukcije hvarskoga kazališta kroz povijest.....	8
5. O predstavama u hvarskom kazalištu.....	14
6. Zaključak.....	15
7. Literatura.....	17

1. Uvod

Tema ovog rada je povijest izgradnje prve kazališne zgrade u Hrvatskoj iz 1612. godine. Na početku rada ćemo izložiti Vitruvijevu viziju kazališta koja je bila inspiracijom brojnim renesansnim arhitektima, zatim ćemo opisati okolnosti izgradnje hvarskog kazališta, njegov izgled i razvoj kroz povijest, te ćemo u posljednjem dijelu reći nešto više o važnim predstavama koje su izvođene u tom kazalištu. Veoma je značajna, za našu kulturnu povijest, izgradnja hvarskoga kazališta u 17. stoljeću jer je riječ o prvom europskom komunalnom kazalištu. Služilo je svim građanima Hvara, u vrijeme kada su ostala europska kazališta bila privatna. Ono je postalo simbolom političkog i društvenog uspjeha, znakom političke i kulturne svijesti.

2. Vitruvijevo kazalište

Rimski arhitekt i inženjer Vitruvije u djelu *Deset knjiga o arhitekturi* piše o arhitekturi kazališta, predočavajući nam svoju viziju kako bi ono trebalo izgledati. Prije svega, naglašava autor, potrebno je izabrati pravo mjesto za izgradnju kazališta, pri čemu prvenstveno treba paziti da prostor na kojem će se nalaziti gledalište, jer on mora biti zaštićen od prirodnih nepogoda. Na taj bi se način vodilo računa o zdravlju gledatelja. Treba paziti, nastavlja Vitruvije, i da nema utjecaja juga jer *dok sunce ispunjava krug teatra zrak je zatvoren u luku i nema mogućnosti da se razilazi, nego se zagrije sabijen na jedno mjesto, pa se ugrijan pali i smanjuje vlagu u tijelu*¹. Lakše se grade temelji ako je kazalište na brdu. Počevši od donje konstrukcije iznad temelja, sugerira autor, trebalo bi izraditi stube od kamene ili mramorne građe, dok se prolazi trebaju graditi proporcionalno visini kazališta, te ne bi smjeli biti viši od njihove širine. Crta koja označava kosinu, povlači se od najnižih do najviših sjedala, te treba dodirivati sve vrhove stuba i sve uglove. Također treba rasporediti što više prostranih pristupa na način da gornji nisu povezani s donjima, već da bez prekida vode do svih mjesta i ravno bez zavoja. Tako ne dolazi do gužve, ističe Vitruvije, nakon završetka predstave. Pažnju treba obratiti i na akustiku, da se glas širi mjestom što jasnije. To će se postići ukoliko odaberemo mjesto gdje glas ne odjekuje. Vitruvije nastavlja: *Kad nikakve zapreke ne prekinu prvi val, ovaj ne ometa ni drugi ni sljedeće, nego svi bez jake dopru do ušiju slušatelja na najnižim i na najvišim sjedalima. Zato su stari arhitekti i slijedili prirodu, pa su na osnovi istraživanja, kako se penje glas, gradili sjedala kazališta. Oni su prema matematičkoj teoriji i glazbenim zakonima nastojali da svaki glas s pozornice jasnije i ugodnije dopre gledateljima do ušiju. Kako se rade instrumenti s brončanim pločicama i zvučnicima od roga da bi se dobila jasnoća zvukova žica, tako su i stari u kazalištima harmonijski izveli zakone za pojačanje glasa.*² U jednom od poglavlja, Vitruvije spominje značaj kazališnih zvučnika i potanko objašnjava kako se oni postavljaju. O obliku kazališta, kaže, da nakon što se odredi središte, opiše se kružnica budućeg opsega na dnu. Zatim se u nju upisuju četiri istostranična trokuta. Ti trokuti u jednakim razmacima dodiruju kružnicu. Stranica trokuta najbližeg sceni, tamo gdje siječe kružnicu, treba biti pročelje scene. Paralelno s tim mjestom, kroz središte se povlači linija, koja će odvajati tribinu proscenija od prostora orkestre. Na taj se način dobije tribina šira od one koju su gradili Grci. Visina tribine ne smije prelaziti pet stopa, upozorava Vitruvije, da gledatelji koji sjede u orkestri mogu vidjeti kretnje glumaca na cijeloj sceni.

¹ LOPAC, BEDENKO 1999: 103

² LOPAC, BEDENKO 1999: 104

Vitruvije smatra da se odjeljenja za gledatelje u teatru određuju na sljedeći način: kutovi trokuta koji okružuju kružnicu definiraju pravac uzlazima i stubama između odjeljenja do prvog prolaza. Dalje opisuje izradu stuba, krova, trijema i ostalih dijelova kazališta.

Vitruvije napominje da se u grčkim kazalištima sve ne radi po ovim pravilima. U rimskom teatru u najdonjem krugu, liniju kruga dotiču četiri trokuta, a u grčkom tri kvadrata. Opis izrade kod grčkog teatra Vitruvije opisuje ovako: *Tamo gdje stranica kvadrata, koja je najbliža sceni, presijeca kružnicu, označi se granica proscenija. Na toj se strani na kraju kružnice paralelno povuče pravac i na njemu se postavi lice scene (frons scene). Kroz središte orkestre povuče se paralelno s proscenijem pravac i na krajevima desno i lijevo, gdje on siječe kružnicu, označe se središta polukruga. Tada se stavi šestar u desno središte i na lijevom prostoru povuče kružnica do lijeve strane proscenija. Isto tako se stavi šestar u lijevi vrh i opiše luk od desnog razmaka do desne strane proscenija.*³ Na ovaj način, kako zaključuje autor, Grci dobiju prostraniju orkestru, scenu pomaknutu više natrag i užu pozornicu.

³ LOPAC, BEDENKO 1999: 112

3. Izgradnja i prvotni izgled hvarskoga kazališta

Početakom 17. stoljeća Hvar je bio u teškim društveno-političkim prilikama, stalnoj borbi plemića i pučana, a građevine su bile u vrlo ruševnom stanju (mnogi se nisu brinuli za svoje privatne kuće, pogotovo ne za javne zgrade). Gradski su bedemi bili vrlo derutni, a i kaštel je trebalo popraviti. Novac određen za javne zgrade dijelio se među plemićima. Plemićke su se obitelji sve više iseljavale iz Hvara u mjesta bliža vlastitim posjedima i gradile nove kuće u luci sv. Jurja i Kutu na otoku Visu, u Starom Gradu, Jelsi i na nekim drugim lokalitetima. Situacija se promijenila 1610. godine dolaskom Petra Semitecola na mjesto mletačkog kneza i providura. Semitecolo je, uvidjevši da je svađa između plemića i pučana glavni razlog nevolja u mjestu, naumio među njima uspostaviti mir. U naumu je i uspio – plemići i pučani su se složili da u svojim vijećima prihvate zajedničke kapitule, što je značilo da Pučka skupština/Kongregacija puka Hvara postaje gotovo ravnopravna s Velikim vijećem hvarske komune/Vijećem plemića. Na tajnom glasovanju održanom u Hvaru 26. ožujka 1611. godine odobreni su kapituli koje je sastavio Semitecolo. Isti su odobreni (neki u cijelosti, neki djelomično ili uz modifikacije) od Vijeća umoljenih 9. srpnja 1611. godine u Veneciji. Kasnije je izbio sukob između Semitecola i plemića „nezadovoljnika“ kojima na ruku nisu išle neke od odredbi mira. No koliko god nezadovoljnici pokušavali, nisu uspjeli pobiti odredbe mira iz 1611. godine.

Semitecolo je vrlo brzo počeo s obnovom Arsenala, kojega su 1571. godine spalili i uništili Turci. Da bi prikupio novac potreban za završetak gradnje zaplijenio je jednogodišnje prihode svih hvarskih crkvenih nadarbina. Još 1282. godine, mletačka je vlada u pismu hvarskom protestatu zapovjedila gradnju Arsenala, te je ista gradnja ponovno zapovjeđena 22. travnja 1292. godine. Pretpostavlja se da je odmah nakon toga započela i gradnja Arsenala, budući da je vlada odmah dala sredstva za početak gradnje. Arsenal je trebao služiti kao mjesto u kojem bi se popravljale mletačke galijske, čuvao *biškot*-okrugli prepečeni mornarski kruh, rezervni konopi i vesla za galijske kojima su bili potrebni. Ondje bi se čuvala i hvarska galijska. Komuna Hvar bila je jedina država kojoj je Venecija omogućila autonomiju, kada su bile u pitanju financije. Razlog takvog postupka Venecije bio je taj, što je odabrala hvarsku luku za sklonište svojih lađa pred lošim vremenom i kao zimovalište svoje ratne mornarice. Od dobivenih sredstava komuna je plaćala činovnike i vojnike, a ostatak je trebala potrošiti za izgradnju javnih zgrada i ostalih objekata, njihovu restauraciju i održavanje. Gradnja Arsenala odvijala se brzo. Semitecolo je 1611. godine završio Arsenal. Na njegovim istočnim ulaznim vratima, na gornjem pragu, dao je uklesati natpis: ANNO PACIS PRIMO MDCXI (Prve

godine mira 1611.). U zidu je postavljen mletački kameni lav kao znak da je Arsenal državna i vojna zgrada. Tada je Semitecolo naložio i restauraciju hvarske lođe, te je u kneževu dvoru dao napraviti kapelicu. Poslije toga se, prema njegovu nalogu, započeo s gradnjom Belvedera, a zatim s gradnjom gornjeg kata Arsenala i to tako da je, povrh golemih lukova kojima je presvođen donji dio u kojem su se popravljale galije, dao napraviti pod. Taj gornji dio razdijelio je na dva dijela – zapadni za čuvanje biškota, vesala, konopa i drugih potrepština, a istočni je prenamijenjen za kazalište. Na gornjem arhitravu velikih ulaznih vrata, na istočnom dijelu zgrade, Semitecolo je dao uklesati natpis ANNO PACIS SECUNDO MDCXII (Druge godine mira 1612.). Mirjana Kolumbić-Šćepanović smatra da je 1612. godine izgradnjom kazališta definiran i izgled i značenje Arsenala.⁴ U sedamnaestome je stoljeću, uz njegovu sjevernu fasadu, izgrađen Fontik-Belvedere (spremište za komunalne zalihe hrane i soli). Gradnjom Belvedera podignut je prilaz kazalištu. Do Belvedera se uspinjalo monumentalnim stubištem koje je prelomljeno zbog prometa, tridesetih godina 20. stoljeća. Na Arsenalu, poslije Semitecolove vladavine, nije ništa mijenjano. To možemo sa sigurnošću tvrditi, zahvaljujući Grgi Novaku koji nam u svom tekstu⁵ iznosi podatak da u spisima tadašnjih kapetana Kulfa koji se odnose na razdoblje 1612.-1712. godine i koji su sačuvani u mletačkom arhivu Frari te ih je Novak osobno pregledao, nema ni spomena bilo kakve promjene na ili u samoj zgradi Arsenala. U hvarskoj je luci 1712. godine sa svojom flotom zimovao Marino Capello⁶, tadašnji kapetan Kulfa, a u isto vrijeme u Hvaru je boravio i Višanin Antun Matijašević Karamaneo⁷ koji govoreći o predstavama, izvođenima tom prilikom, opisuje i izgled kazališta: *...Iznad toga dijela vidi se drugi dio te građevine, podignute nad prazninom nepristupačnim zidovima, dovoljno vješto izgrađen za drugu namjenu koje se doskora treba da dotaknem pjesmom svoje Muze. Tu prostoriju dijeli od donjega dijela trajan sklop greda pokriven čvrstim podom, a unutarnji zid, podignut do vrha visoka krova, dijeli je nadvoje i tim razdvajanjem od jedne kuće stvara dvije. U svaku od njih ulazi se preko posebnog praga i jednu od druge luče zasebna vrata okrenuta prema strani s koje se rađa divlji i bučni sjevernjak. ...Druga pak kuća koja gleda prema istočnoj strani bila je pretvorena u gledalište i u pristalu pozornicu te određena da zamijeni svedeno kazalište. Da je u njoj bilo prikazano ono o čemu sam prije pjevao, dokazuje silna slava velikodušnog*

⁴ Kolumbić-Šćepanović, *Hvar i njegovo kazalište: 1612.-2012.*, Hvar, 2012: 20

⁵ Petrić, *Hvarsko kazalište-zbornik radova*, Hvar, 2005.

⁶ Član poznate mletačke vlastelinske obitelji. Na njegov poticaj došlo je do zabava u kazalištu i na središnjem trgu u zimskim danima 1712. godine.: Fisković, *Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe u Hvaru u XVIII stoljeću u: Mogućnosti*, 2/3, 147.

⁷ Karamaneo je bio učeni svećenik koji se bavio i arheologijom te crkvenom poviješću.: Fisković, *Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe u Hvaru u XVIII stoljeću u: Mogućnosti*, 2/3, 147.

*Capella. Pred vratima jedne i druge kuće može se vidjeti predvorje popločano kamenom. Na sve strane vidljivo se pruža njegova ravnina, poduprta svodom velike prostorije pod njom, i stvara terasu s one strane gdje zid gleda put Velikog i Malog medvjeda, koji nikada ne zalaze.*⁸ Za održavanje kazališta bio je zadužen Mali odbor za troškove/*Collegetto alle spese*. Taj odbor vodio je račune o svim materijalnim troškovima, potrebnim za održavanje kazališnih naprava i određivao koliko se sredstava smije potrošiti. Dakle, o najstarijem izgledu hvarskog kazališta znamo da je imao gledalište i pozornicu u istočnoj strani prvog kata Arsenala. No zanimljiv je podatak da Semitecolo u svojim pismima i izvještajima vladi u Veneciji uopće nije spominjao gradnju kazališta.

⁸ PETRIĆ 2005: 28

4. Rekonstrukcije hvarskoga kazališta kroz povijest

Po naredbi vlasti, u kazalište se 1796. godine smjestila mletačka, a potom i austrijska vojska.⁹ Tada je uništena njegova prvotna kasnobarokna unutrašnjost.¹⁰ 1803. godine, tridesetak je bogatijih građana osnovalo Kazališno društvo/*Societa del' Teatro* koje je u potpunosti obnovilo kazalište u neoklasicističkom slogu s dva reda loža¹¹, po nacrtu koji je Cvito Fisković pronašao u Machiedovu arhivu u Hvaru.¹² Nacrt nema ni datuma ni potpisa. Na njemu su, s punim ukrasom, prikazane dvije lože. Jedna se loža nalazi u prizemlju, a druga je nad njom. Ograda donje postavljena je na jednostavnom dugom postolju bez ukrasa te je iscrtana nepravilnim linijama koje oponašaju mramor, što je u to doba bila uobičajena karakteristika (pr.: mletačko kazalište La Fenice). Spomenuta je ograda bila plošna i bez ukrasa reljefnog tipa, kako oni ne bi smetali prolaznicima unutar partera. Nad ogradom se, u dva dijela, pružao profiliran vijenac. On je uokvirivao ogradu ujedno služeći i kao naslon lože. Vrh je lože bio okićen zastorčićem od tkanine koji je skupljen i razdijeljen po sredini s dvije uobičajene kite, slično kao na ložama određenih katova kazališta La Fenice. Gornji je vijenac nad tom ložom bio jače profiliran i također iscrtan poput mramora, dok je ogradica lože na katu imala u svom uokvirenom polju nacrtanu grančicu palme i lovora. Peterokraka kruna se nalazi na sredini njihova ukrštanja. Kruna je vitko naslikana, a vijenac nad njezinom plohom je profiliran i služi kao naslon lože. Najgornji vijenac, odnosno zabat nad ložom, okićen je savijenom cvjetnom lozicom i završnim profilom. Na nacrtu, lože su podijeljene uspravnim polustupićima. Polustupići se nastavljaju jedan nad drugim, te počinju uspravnim lisnatom granom obješenom na šesterolatičnom cvijetu. Polustupić, koji omeđuje prizemnu ložu, plošan je sa renesansnom poluglavicom i stopom, dok onaj koji omeđuje ložu na katu sadrži razvijeniju stopu, izlijebljen je trima uobičajenim okomitim žljebovima i završava razrađenom jonskom poluglavicom. Polustupci su međusobno uravnoteženi postepeno obrađenom okomicom, kao i cjelokupna kompozicija oba reda loža. Pretpostavlja se da je ovaj nacrt poslužio kao obrazac za podizanje loža hvarskog kazališta. Bez sumnje nacrt je jedan od najstarijih nacrtu naših neoklasicističkih kazališta s početka 19. stoljeća. Arhivske bilješke nam potvrđuju da se 1801. godine prikupljao novac za gradnju kazališta. Kao

⁹ Zadnji mletački dužd Isepo Barbaro 1796. godine je ispraznio prostor kazališta i namijenio ga vojsci.: Kolumbić-Šćepanović, Hvar i njegovo kazalište: 1612.-2012., 114.

¹⁰ U Hvaru su 12. listopada 1799. godine proslavljene austrijske pobjede na ratištima povodom kojih je arsenal okićen.: Petrić, Hvarsko kazalište-zbornik radova, 287.

¹¹ PETRIĆ 2005: 288

¹² Taj nacrt je pronađen među dokumentima o kazalištu iz vremena početka 19. stoljeća kod obitelji iz koje potječe Ivan Krstitelj Machiedo, jedan od osnivača Kazališnog društva.: Kolumbić-Šćepanović, Hvar i njegovo kazalište: 1612.-2012., 92.

majstori spominju se slikari Crespini i Zorzi, te majstor Jakov Bariletto. Spominju se i lože, među kojima i ona označena brojem 20, svijeće, kulise, pobočne strane pozornice s dvojim vratima i njezin pročelni dio. Bariletto je trebao napraviti neke od tih pojedinosti, kao i pod s ogradicom i stepenicama. Pomoću tih podataka dolazi se do zaključka da je ranije opisani nacrt postojao 1801. godine.

1801. godine, dvadeset i osmorica uglednika iz Hvara, većina osnivači Kazališnog društva, sklopili su ugovor sa slikarom Petrom Crescinijem. U ugovoru stoji da Crescini treba podignuti trideset i tri oličene lože u dva reda s njihovim katovima, stubištem i hodnicima, strop, klupice i vrata u kojima će biti ključanice s različitim ključevima označenim brojem pojedine lože. Crescini se obvezao da će, o vlastitom trošku, isplatiti rad drvodjelca, grede, daske i željezo potrebno za gradnju. On je trebao napraviti i drveni strop nad parterom, no u slučaju da članovi Kazališnog društva požele da se strop izradi u gipsoštuku oni su dužni pribaviti vapno. Slikar se obvezao da će sagraditi i drvene okvire prozora, pozornicu s kulisama na kojima će biti naslikan scenarij za šumu i zatvor, a boje i građu za to nabavit će o vlastitom trošku. Za rad su mu potpisani naručitelji trebali postepeno isplatiti 250 cekina. Naručitelji su potpisali ugovor te je on trebao biti sklopljen kad ga potpišu Crescini i dva svjedoka. Na pronađenom ugovoru¹³ nalaze se samo potpisi naručitelja. Iz troškovnika po kojima se evidentiraju isplate Cresciniju za nabavu materijala i određene radove doznajemo da je ugovor realiziran, dok nam je iz ugovorenih stavki poznat izgled, raspored i broj loža u kazalištu koje su naručitelji tražili. S obzirom na ono vrijeme pretpostavlja se da je stil ukrasa i sloga bio neoklasicistički.

Iz Pravilnika¹⁴ Kazališnog društva, koje se trajno brinulo za kazalište od 1803. godine i čiji članovi bijahu vlasnici loža, također saznajemo o izgledu kazališta. Društvo je upravljalo kazalištem i njegovim djelovanjem po društvenom Pravilniku odobrenom u Zadru od austrijske vlasti 1803. godine. Pravilnikom su postavljena jasna pravila što se tiče upravljanja objektom, ponašanja članova i održavanja prostora: *Skupština društva održavala se jednom godišnje i to na datum 1. prosinca. Zaključci skupštine postajali su punovažni ako je sjednici prisustvovala barem polovica članova koji su se zatekli u gradu. Skupština je birala predsjednika, konzervatora, nadziratelja i dva pomiritelja. Konzervator je brinuo o održavanju kazališta, dok je nadziratelj (inspektor) vodio brigu o redu u kazalištu za vrijeme priredaba. Društvene lože bile su 4., 12., 15. i 17. Središnja loža 17 služila je predsjedniku i*

¹³ Ugovor je pronašao Cvito Fisković.: Petrić, Hvarsko kazalište-zbornik radova, 291.

¹⁴ Pravilnik je objavljen u *Kronici Zavoda za književnost i teatralogiju JAZU*, god. I, br. 2, srpanj-prosinac 1975, str. 79. Iz njegovih stavaka doznajemo da su u kazalištu osim loža postojale sjedalice i klupe u parteru.: Petrić, Hvarsko kazalište-zbornik radova, 293, 294.

njegovim gostima, kao i druženju članova. Zanimljivo je da ženi predsjednika i ženama članova društva nije bio dozvoljen pristup u glavnu ložu. Lože su bile označene u prizemlju od 1 do 16, kao i na katu. Glavna loža nosila je broj 17.¹⁵ U gledalištu su bila dva reda loža te parter s klupama i nekoliko sjedalica. Središnja je loža bila sagrađena nad ulazom i sučelice pozornici. Svaki vlasnik je uređivao svoju ložu postižući tako *sklad cjelovite unutrašnjosti gledališta*¹⁶. Lože i hodnici bili su osvijetljeni voštanicama, lojanicama i uljanicama. Posebni je član Društva kao nadzornik kazališta pazio da svi hodnici budu osvijetljeni za vrijeme predstava. Društvo je bilo zaduženo za unutrašnju rasvjetu, dok se za vanjsku trebao pobrinuti vlasnik ili zakupnik lože. Ako se rasvjeta ne bi uplatila, plaćala se globa. I vlasnik koji je izbivao iz grada za vrijeme održavanja predstave morao je platiti rasvjetu za svoju ložu. U određenoj prigodi bilo je dopušteno osvijetliti i unutrašnjost lože. Za uzdržavanje kazališta Društvu su služila tri prihoda: prihod od članarine članova, prihod od najma triju loža (do njihove prodaje 1849. godine) i onaj od dohotka kavanice u kazalištu koja je davana u zakup najboljem natjecatelju naročito o pokladnim zabavama.

1809. godine je proširenjem lože Rikarda Simunića, uz uvjet da ne skрати prostor ostalih loža, ponešto izmijenjen prvotni ritam loža. Simuniću je odobrenje dato, jer bijaše zaslužan za uspjeh Društva i potpomogao je postavljanje klupa u parteru.

Kazalište je od 1815. godine bilo češće u upotrebi i zadovoljavalo je prostorom mjesne amatere i strane kazališne družine. Strane su družine donosile kostime i rekvizite potrebne za predstave. Priređivahu se opere, drame, akademije, glazbeni i vokalni koncerti, obični i krabuljni plesovi, marionetske predstave. Pozornica je bila podobna za raznolike priredbe i predstave, unatoč tome što je prostor pred njom bio određen za svirače. On je dodan 1815. godine, te nije bio ograđen. Osobito zadovoljni prostorom kazališta bili su mjesni amateri koji su uz pretežito izvođenje akademija i predstava o carevim rođendanima izvodili i različite kazališne komade. Ti amateri posjedovali su i malu knjižnicu libreta i prijepisa partitura. Zbog svih tih predstava trebalo je popraviti *krhko drveno kazalište i pozornicu*¹⁷. Pred kraj 1819. godine, te su popravke vršili Vecchietti, Galasso i drvodjelac Marchi kojima su pomagali vojnici plaćeni od milodara članova Društva. Tim novcem su nabavili potrebne boje, gips, ulje za svijeće i lojanice. Bilo je i popravaka klupa radi čestih priredbi. Kulise se preinačivahu prema igranom komadu, a ponekad je popravljana bila i pozornica. Pozornicu su 1828. godine uređivali majstori Ivan Desecco, Antun Pavlović, Ivan Blašković, Nikola Samohod, Antun

¹⁵ KOLUMBIĆ-ŠĆEPANOVIĆ 2012: 75

¹⁶ PETRIĆ 2005: 293

¹⁷ PETRIĆ 2005: 296

Galasso, drvodjelac Antun Tomasović i ličilac Petar Galasso, koje je za rad isplatio konzervator Društva Ivan Kasandrić. Kazalište je posjedovalo umivaonike, posude uključujući i noćne posude, a namještaj (rekviziti) za pozornicu posuđivao se kod privatnika. 1832. godine dalmatinski je namjesnik pohvalio uređenje kazališta. Vojna je uprava 1835. godine uz vanjsko stubište do terase sagradila javni nužnik protiv čega se pobunilo Kazališno društvo, tvrdeći da to šteti ugledu samog kazališta. Na kraju je stvar riješena tako što je vojna uprava srušila nužnik i skrila ga pod stubište.

1845. godine već trošno kazalište popravljalo se, a priredbe su se odvijale u privatnoj Desekovoj kući. Popravci su izvršeni dobrovoljnim priložima. Dinko je Gazarović, potomak kazališnog pisca Marina, 1849. godine predložio Društvu sužavanje pozornice, gradnju četiriju novih loža i otvaranje još jednih vrata na terasi. Iste se godine kazalište doradilo – pozornica je obnovljena, a nabavljen joj je i novi zastor. Kako bi platilo te preinake, Društvo je prodalo svoje tri lože.¹⁸ Pretpostavlja se da je ta restauracija bila dorada onoj iz 1803. godine i da je izvedena po Machiedovom nacrtu. Općinska uprava naumila je preinačiti dio Kazališnog pravilnika koji se odnosio na popravak kazališta, no Društvo se suprotstavilo tom zahtjevu općine. Josip Marinković, najstariji član Društva, usprotivio se tome i izjavio da će Društvo surađivati s općinom jedino u slučaju da ona ne povrijedi društveni pravilnik. Ovaj događaj svjedoči o ustrajnosti članova Društva u očuvanju samostalnosti kazališta kao društvene ustanove i njihovom poštivanju privatne vlasnosti loža unutar društvenog prostora. Opis kazališta iz 1881. godine donosi nam podatak da je gledalište imalo 37 loža, 18 u prizemlju i 19 na katu. Svaka se loža zatvarala ključem, a galerija tada nije ni postojala. Predstavnik društva, tj. konzervator čuvao je kazalište koje se u to vrijeme rijetko otvaralo. Otvoreno bi bilo radi poneke zabave i pokladnih plesova. Mjere protiv požara bile su neznatne. Pušenje je bilo zabranjeno, no to nije sprečavalo pojedince da kriomice puše u ložama. Dvije bačve s vodom i sisaljka za crpljenje stajale su uz pozornicu. Kazalište je imalo i malo ognjište za topla jela i pića. Vanjsko stubište bilo je osvijetljeno fenjerom sve do terase i zaštićeno od vjetra. Nije bilo nereda koji bi oštetili kazalište jer su nadzornik i općinski redari pazili na red tijekom predstava. Krajem 1888. godine Okružno je poglavarstvo zatvorilo kazalište zbog trošnog gledališta. Ono je za javnost otvoreno u proljeće 1900. godine. U tom razdoblju *Društvo je popravilo kazalište i ostvarilo nekoliko mjera sigurnosti: potpuno obnovilo lože, sagradilo stubište u predvorju gledališta do onih u prvom katu,*

¹⁸ Cvito Fisković u svom tekstu *Izgleđ hvarskog kazališta* tvrdi da je Društvo prodalo tri lože, dok Snježana Kolumbić-Šćepanović spominje četiri lože.: Petrić, Hvarsko kazalište-zbornik radova, 298; Kolumbić-Šćepanović, Hvar i njegovo kazalište: 1612.-2012., 106.

istuckalo uglučanu površinu vanjskoga stubišta do terase i ogradilo ga željeznom ogradom, obložilo unutrašnje dijelove kazališta protupožarnom smjesom i uvelo petrolejsku rasvjetu ¹⁹; *"Tada je sred stropa obješen središnji svijećnjak s petrolejkama, osiguran željeznom mrežom, koji se spuštao pri punjenju, a u hodnicima su udubene niše za uljanice jer je maslinovo ulje u ovom kraju bilo jeftinije i još je služilo za rasvjetu. Uneseni su rezervoari s vodom i sisaljka. Provedeno je vjetrenje nad pozornicom, parterom i svakom ložom, i to pomoću rupa na krovu.*²⁰ Taj je popravak izvršen bez općinske i veće državne pomoći, unatoč zahtjevu državne vlasti da ima reprezentativnu ložu za sebe u travnju 1900. godine. Uprava Društva se tome uzalud opirala. S kraja 19. stoljeća potječu svi zidni svijećnjaci i ukrasne pojedinosti, reljefni cvjetni ukrasi na pregradama i vrh loža te likovi Amora vrh pozornice iz *papier-machéa*, oslikani i ostali ukrasi stropa s medaljonom u kojem žena svira u orguljice. *Slikarije stropa*²¹ naslikao je Ante Bubić, učitelj crtanja u Građanskoj školi u Hvaru, na nenametljiv i razigran način postigavši tako jedinstvo gledališta. Tim je načinom uzdigao gledalište i svijetla učinio višima višima, a pozadina plošnog stropa bila je sivo-plava. Dojam visine postignut je i cvjetnim ukrasima.

Početak 20. stoljeća na pročelju grada srušen je dio povijesnog sklopa. Nakon toga su se Hvarani pobrinuli da se na stražnjem zidu pozornice kazališta uljenim bojama naslika s prikazom porušenog sklopa iz doba pučkih buna. Istaknuti dio tog građevnog sklopa – Kneževa palača i vijećnica – bezobzirno su srušene 1903. godine. Smatrano je da je ta zidna slika naslikana 1612. godine, no ni nakon njene restauracije nisu na njoj primijećene crte i način slikanja koji bi upućivali na početak 17. stoljeća. S druge pak strane, masnoća boja i nespretnost prikaza, navodi prema nekom mjesnom slikaru iz 19. stoljeća. Kasnije je otkriveno da je „tajnoviti slikar“ zapravo bio Nikola Marchi. Nestale su kulise i zastor pozornice, koje je prije Drugog svjetskog rata oslikao akademski slikar Jozo Vučetić. Na jednoj staroj fotografiji iz 1926. godine vidi se Vučetićevo djelo, lože, pročelje pozornice i gledalište koji odgovaraju onom iz 1900. godine.

1921. godine kazališne lože prestaju biti privatno vlasništvo pojedinih građana. Općina je poništila njihova svojatanja javnog dobra i preuzela brigu nad kazalištem. Tada se gasi Kazališno društvo.

¹⁹ PETRIĆ 2005: 303, 304

²⁰ PETRIĆ 2005: 304

²¹ PETRIĆ 2005: 307

Nakon uvođenja električnog svjetla 1925. godine, iz hvarskog je kazališta nestalo svjetlo voštanica, lojanica i petrolejki. Predstave su gledane iz zamračenog gledališta s učinkom jačim nego prije.

Aleksandar Freunderich, priznati zagrebački arhitekt, 1936. godine poduzeo je značajne radove na pozornici: izmjenu greda nad pozornicom, rekonstrukciju električnih instalacija i uvođenje reostata, izgradnju garderobe u sjevernom dijelu, postavljanje šaptaonice.

Kazalište se opet popravlja nakon Drugog svjetskog rata. Ogradni zid terase zamijenjen je neobaroknom ogradom stupića koja je prenesena na poticaj Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika iz Kneževa dvora u Dubrovniku, kojemu u 19. stoljeću bijaše nametnuta. Obnovljena je slika na pozornici te su izmijenjene pokretne sjedalice u parteru. 1948. godine izmijenjen je drveni parter te postavljen parket i stolice u parteru. Obnovljeni su zastori na ložama i cijelo je kazalište oličeno.

Šezdesetih godina 20. stoljeća, u parter kazališta postavljene su drvene stolice poklonjene Hvaru iz kazališta Marina Držića u Dubrovniku. Iste su zamijenjene drugim tapeciranim stolicama iz istog kazališta 1989. godine. Te druge su ranije pripadale zagrebačkom HNK.

Zbog starosti i pukotina na drvenim parapetima loža 1963. godine, na cijelu je fasadu interijera postavljena lesonitna maska koja je oličena plošnom plavom bojom s pozlaćenim lajsnicama. Značajniji zahvat zbio se 1972. godine kada je u potpunosti preuređen krov Arsenala.

Nakon uklanjanja lesonitne maske 1988. godine, otkriven je izgled kazališta iz 1900. godine te je on restauratorskim radovima obnovljen. Pokazalo se da je sloj boje otkriven 1988. godine ujedno i jedini. Ovaj podatak otklanja mogućnost da se sačuvana konstrukcija loža iz prijašnjih razdoblja samo učvrstila i oličila. U konstrukciji stropa naišlo se na pojedine gredice starije građe sa tragovima starog oslika. Pregledom prvog sloja boje na ložama, utvrđeno je da je numeracija loža bila drugačija od one iz 1963. godine. 1988. godine otkrivena je i zidna freska koja potječe iz 1900. godine i koju je te 1988. godine restaurirao Centar za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara, sklopivši povodom toga ugovor s Restauratorskim zavodom Hrvatske iz Zagreba.

Prilikom zadnje restauracije 1989. godine, prebojani su brojevi na ložama. Veći zahvati iz godina 1988. i 1989. godine izvršeni su od strane Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara (danas Muzej hvarske baštine): sanacija istočnog zida Arsenala, skidanje lesonitne maske, sanacija i restauracija pročelja gledališta i pozornice te unutrašnjosti loža.

2005. godine započeti su radovi na sanaciji nosivog sustava zgrade Arsenala koji su završeni 2010. godine. Zgrada tada dobiva i novi krov.

Pozornica i ploče u hodnicima kazališta skinuti su 2007. godine.

2010. godine sanirani su zidna slikarija na pozornici i strop gledališta. Te godine instalirana je i nova konstrukcija pozornice.

5. O predstavama u hvarskom kazalištu

Prve pisane tragove o izvođenjima dramskih i drugih predstava imamo tek iz 1711., odnosno 1712. godine. U svom pismu iz 1711., Grifik Bartučević kaže prijatelju: *Ovdje u Hvaru davat će se opere i svečanosti, a sada se već mnogo o tome govori i daju maškarate.*²² No, Cvito Fisković nam u svom tekstu²³ donosi podatke da su se predstave i glazbena izvođenja izvodili i ranije, prije postojanja kazališne zgrade: *Već u prvoj polovini XV stoljeća boravio je u Hvaru majstor na citri Katarin, koji je 1442. godine dobio od općine gradsko zemljište, pa se može reći da je bio u gradskoj službi.; Gradskom knezu je bila određena u drugoj polovini XVI stoljeća posebna svota od pet dukata, uračunata u njegovu plaću, da o pokladama može, u svojoj palači, priređivati gozbe i plesove. Na tim zabavama je godine 1581. svirao orguljaš stolne crkve Battista Meneghitti i to po starom običaju da orguljaš svira o pokladama u Kneževu dvoru.; I u biskupskom dvoru se priređivahu zabave, pa je 1578. godine neki Dominik de Marzano, Puljiz iz Barija, udružen s jednim južnoitalskim trgovcem da prodaje luk, češnjak i apuljske lonce stigao u Split i Korčulu, a zatim i u Hvar gdje je zapustio trgovinu. Upoznavši se s biskupom, počne pjevati u njegovom dvoru i u crkvi, zabavljati se s plemićima, svećenicima, uglednim osobama i prostitutkama.*²⁴ Tijekom 17. stoljeća javni su plesovi izvođeni i u privatnim kućama. Poznat nam je tako događaj iz 1628. godine, kada je kanoniku Andriji Bertučeviću prigovoreno što je dopustio skupno plesanje u svojoj kući. Krajem 17. stoljeća, točnije u veljači 1690. godine, u Hvaru se, povodom poklada, igrala viteška igra *moreška*²⁵. Moreška se je igrala i u 19. stoljeću. Na temelju ovih podataka Cvito Fisković pretpostavlja da se *moreška* igrala u Hvaru i tijekom 18. stoljeća.²⁶ Već su ranije u tekstu spomenute predstave koje su se održavale tijekom nekoliko zimskih

²² KOLUMBIĆ-ŠĆEPANOVIĆ 2012: 49

²³ Fisković, *Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe u Hvaru u XVIII stoljeću* u: *Mogućnosti*, 2/3, Split, 1978.

²⁴ FISKOVIĆ 1978: 146

²⁵ Pod tim imenom ova je viteška igra bila poznata u Korčuli i Dubrovniku.: Fisković, *Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe u Hvaru u XVIII stoljeću* u: *Mogućnosti*, 2/3, 147.

²⁶ FISKOVIĆ 1978: 147

dana 1712. godine i o kojima saznajemo iz Karamaneova spisa²⁷. U spisu Karamaneo donosi opis scenskih priredaba koje su se izvodile na improviziranim pozornicama, tj. na trgu i u kazalištu. Osim scenskih priredbi spominje pastorale, komedije i tragedije. Iako ne navodi imena tih predstava, prema njegovom se opisu vidi da su neke izvedene po uzoru na mletačke. Prema Karamaneovu opisu, Cvito Fisković otkriva nam imena igara preuzetih od Mletaka – *igra kukanje/stablo kukanje (zogo della cucagna/l'albero della cucagna)*, *bitka šakama (lotta/querra dei pugni)* i *let (volo)*.²⁸

Što se tiče glavnih dramskih izvedbi izdvajaju se Lucićeva *Robinja* i Benetovićeva *Hvarkinja*. Drama *Robinja* ima strukturu *u kojoj je ostvareno povezivanje moreškanske građe o zarobljenoj djevojci s historijskom konkretizacijom i s finalnom matrimonijalizacijom*.²⁹ Izvedena je u trećem desetljeću 16. stoljeća, u njoj se pojavljuje devet dramskih osoba, ima prolog te tri *skazanja*³⁰/čina. Lucić je precizan samo u određivanju mjesta radnje – Dubrovnik. Mnoge naše književne interpretatore zbunjuje potpuni izostanak didaskalija u drami. Pisac se ovdje oslanja na scenski, jednoplošnu sliku crkvene drame gdje se radnja odvija na *podiju-pozornici*.³¹ On književno-tematski napušta srednjovjekovnu dramatiku, ali je dramaturgijsko-scenski još pod njezinim utjecajem. Pozornicu ne zamišlja, već odražava njezinu realnu sliku. Ne zna se kada je napisana ni kada je izvedena *Hvarkinja*. Iz njezinog prologa zaključujemo da je izvedena za Benetovićevo života, dakle početkom 17. stoljeća, u vrijeme poklada. Iz didaskalija je vidljivo da je Benetovićevo pozornica perspektivno postavljena. Ovaj književnik sebe naziva *novim mešтром*³², aludirajući tako na postojanje bogatijeg kazališnog života u Hvaru. Dramaturška struktura ovoga djela nesumnjivo ukazuje da je pisac znao za tadašnju talijansku dramsku produkciju, naročito onu iz roda učene komedije. Radnja se odvija navečer i po noći, što saznajemo iz licencije i govornih indikacija. Glumci se služe *dodatnim znakovima za noć*³³ koji komediju čine posebnom. *Hvarkinja* se približila tipu rudimentarne ulične komedije, odnosno talijanske *commedia ridiculosa*,³⁴ a koja je došla kod nas na čelo toga žanrovskoga niza. Smatra se prvom hrvatskom smješnicom, a njezin tematski

²⁷ Karamaneo je predstave opjevao latinskim heksametrima.: Fisković, Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe u Hvaru u XVIII stoljeću u: Mogućnosti, 2/3, 152.

²⁸ FISKOVIĆ 1978: 150

²⁹ PROSPEROV NOVAK 1984: 135

³⁰ Lucić rabi naziv skazanje koji pripada staroj terminologiji, pretpostavlja se da je to zato što naziv čin tada nije ni postojao.: Batušić, Pogledi na kazališni život Hvara u XVI, XVII i XVIII stoljeću te njegovu mjestu u evropskim glumišnim zbivanjima, Hvarski zbornik, 5, 332.

³¹ BATUŠIĆ 1977: 331

³² PROSPEROV NOVAK 1984: 331

³³ PROSPEROV NOVAK 1984: 331

³⁴ Ovaj tip komedije se u prostorima hrvatskih scena realizirao tijekom cijelog 17. stoljeća, ali je u doba molijerističkih preradbi presušio.: Prosperov Novak, Hrvatska drama do Narodnog preporoda, sv. II, 332.

plan Benetoviću garantira najistaknutije mjesto u hvarskom književnom krugu, odmah uz bok Luciću i Hektoroviću. Ovim je djelima u Hvaru *kazališni život potpuno zaokružio sve faze svoga razvoja*.³⁵

³⁵ BATUŠIĆ 1977: 338

6. Zaključak

Kulturno-povijesno značenje hvarskog kazališta prelazi nacionalne granice. Sa svih aspekata ono je jedinstveno, idejno ispred vremena u kojem je nastalo, te svjedoči o bogatstvu hrvatske kulturne povijesti, koja se u ranome novome vijeku razvijala usporedno sa talijanskom – kolijevkom humanističkoga pokreta i renesansne kulture. Iako je vrijeme izgradnje hvarskoga kazališta, vrijeme klasnih sukoba u Hvaru, to nije obeshrabilo mletačkoga kneza Semitecola da usprkos tomu, pokrene obnovu hvarskih građevina, napose Arsenala. Što je potaknulo mletačkoga kneza da na prvome katu Arsenala, na njegovom istočnom dijelu, odluči izgraditi kazališni prostor ostat će otvorenim pitanjem. Moguće da ga je uspostavljanje mira između hvarskih plemića i pučana, te uvođenje pripadajućih odredbi potaknulo na otvaranje komunalnoga kazališnog prostora. Semitecolova upornost i odlučnost donijeli su nam primat u svijetu – na malom hrvatskom otoku nastalo je prvo komunalno kazalište toga doba.

SLIKA 1: Gledalište hvarskog kazališta (S.P. Novak, *Hrvatska drama do Narodnog preporoda*, 1984.)

SLIKA 2: Nadvratnik hvarskog kazališta s natpisom: ANNO SECUNDO PACIS MDCXII (S.P. Novak, *Hrvatska drama do Narodnog preporoda*, 1984.)

SLIKA 3: Zgrada Arsenala u Hvaru u kojem je od 1612. prvi kat bio preuređen u kazališni prostor (S.P. Novak, *Hrvatska drama do Narodnog preporoda*, 1984.)

7. Literatura

1. Batušić, N.: *Pogledi na kazališni život Hvara u XVI, XVII i XVIII stoljeću te njegovu mjestu u evropskim glumišnim zbivanjima* u: *Hvarski zbornik*, br. 5, 1977.
2. Fisković, C.: *Glazba, kazališne i ostale zabavne priredbe u Hvaru u XVIII stoljeću* u: *Mogućnosti*, 2/3, br. 5, Split, 1978.
3. Kolumbić-Šćepanović, M. (2012.) *Hvar i njegovo kazalište: 1612.-2012.* Hvar: Grad Hvar.
4. Lopac, M., Bedenko, V. (1999.) *Vitruvius: Deset knjiga o arhitekturi.* Zagreb: Golden marketing, Institut građevinarstva Hrvatske.
5. Petrić, N. (ur.) (2005.) *Hvarsko kazalište-zbornik radova.* Hvar: Matica hrvatska Hvar, Književni krug Split.
6. Prosperov Novak, S., Lisac, J. (1984.) *Hrvatska drama do Narodnog preporoda, sv. II.* Split: Logos.